

Een enkele reis over de ossenwegen

WILMA GIJSBERS

Eerst een paar honderd kilometer naar het zuiden en dan bij Hamburg rechtsaf. Dat was de hoofd-richting van ossenkooplieden met hun vee vanuit Jutland op weg naar de Nederlandse markten. Maar welke routes volgden zij precies? Twee in het Nationaal Archief bewaarde routeschema's informeren ons daarover.

In 1649 omschreef een Brit de Republiek als een 'totaal moeras', als 'het achterwerk van de wereld', als 'een groene kaas in pekels', hoewel hij erkende dat Nederlanders het water op heroïsche wijze bedwongen (Owen Felltham geciteerd bij Schama, 1988, p. 58). De bodemgesteldheid en het klimaat stelden van oudsher beperkingen aan de agrarische mogelijkheden hier te lande. De noodzaak om de groeiende stedelijke bevolking van voedsel te voorzien leidde tot goederentransport, soms over lange afstanden. De verplaatsing van mensen en goederen was niet willekeurig, maar ging via routes die daarvoor de gunstigste mogelijkheden boden. Ook rundvee ging langs 's heren wegen ofwel de *viae publicae*, de openbare wegen. Dat vervoer beperkte zich niet tot inheems rundvee. Vanaf het einde van de 15e eeuw werden in het voorjaar slachtossen over land uit met name Denemarken en Sleeswijk-Holstein in de Nederlanden ingevoerd.

Van een reguliere invoer was zeker tot in de 18e eeuw sprake.

In de vroegmoderne tijd werd transport over water voor de meeste handelsgoederen geprefereerd boven landtransport: het was gemakkelijker en voordeliger. Echter, overlands vervoer van rundvee had een belangrijk voordeel in vergelijking met andere goederen: rundvee ging op de hoef en verplaatste zo zichzelf. Dit voordeel komt tot uiting in de invoercijfers. De totale invoer vanuit Denemarken en Sleeswijk-Holstein in de Republiek bedroeg begin 18e eeuw circa 16.000 ossen, waarvan er 12.000 over land kwamen en 4.000 over zee. De internationale ossenhandel was toen overigens al over zijn hoogtepunt heen (Gijsbers, 1999, pp. 96-104 en 486-492).

Landtransport van ossen duurde ongeveer zes weken. Juist bij levende have was efficiënt transport geboden, want in het koude voorjaar en met de beschikbare voedervoer-

raad verslechterde de conditie van de ossen snel bij oponthoud. Zowel in Denemarken, Duitsland als in de Nederlanden ging het transport deels over de doorgaande 'heerwegen'. Van de ossenwegen zijn verschillende trajecten bewaard gebleven (o.a. Zich, 1995, passim). In het noorden van Jutland zijn deze soms maar anderhalve meter breed, nabij de stad Sleeswijk plaatselijk wel twintig. Hier passeerde het merendeel

van de ossen het *Dannewerk*, een uit de Vikingtijd stammende verdedigingswal (Gijsbers, 1999, pp. 64, 66-67).

De ossen hadden dan nog vele honderden kilometers en een groot aantal natuurlijke hindernissen voor de boeg: in Sleeswijk-Holstein de Eider, in Duitsland de Elbe, de Weser en de Eems en in de Republiek, afhankelijk van de bestemming, de grote rivieren of de Zuiderzee. Eenmaal op de plaats van bestemming, de Nederlandse weiden, werden de ossen nog een half jaar gevetweid alvorens in het najaar te worden geslacht. Het Nationaal Archief bewaart twee lijsten uit 1731 met ossenroutes vanaf de Jutse stallen tot aan de Hollandse weiden. De aanleiding tot de opstelling van deze lijsten is onbekend. De ongelijke verdeling van de genoemde locaties langs de route doet vermoeden dat het hier niet om pleisterplaatsen gaat. Het is een globale route-aanduiding met namen van tol- en veerplaatsen (zoals Toldstedt, Sleeswijk, Rendsburg en Zollenspieker), soms lokale wegen (bijvoorbeeld de Sekuursteeg) en landschapskenmerken (de Soerense bossen).

Garanderen dat de opgegeven route exact zou worden gevolgd konden ossenhandelaars nooit. Dat blijkt uit de opmerking op de afgebeelde lijst dat, indien van de route werd afgeweken, dit kwam omdat Jutland groot en wijd en zijd versprikt is, onderweeg de voerplaatse zijn daar 't beste hooij is en omdat de handelaars en drijvers erop moesten toezien dat het vijlig en secuur was, sonder welk geen ossen passeeren kunnen. De keuze voor alternatieve routes was niet willekeurig, want langs de hoofdroutes had zich een infrastructuur ontwikkeld van herbergen voor kooplieden en drijvers, kralen voor het vee, stalling voor de paarden, markten, veerdiensten en tolplaatsen, terwijl boeren uit de omgeving hooi en stro leverden voor de passerende dieren.

Daniel Frese, 'Die Landtafel der Grafschaft Holstein-Pinneberg' uit 1588. Detail van een 'vogelvluchtopname' van een deel van de weg tussen Bramstedt en Wedel, nabij Hamburg. Schloß Bückeberg, Duitsland.

Exhib. 26 January 1731

Registra

Op't Liiiverebrüg, in Jütland,
van daar op Bunderops.

Knoestekops.
Porops.
Kouterops.
Tudochops.
Asbij.
Vottenbrüg.
Kiepen.
Stenderops.
Totate.
Kelmstot.
Stenderops.

Sleerwijk, in't Stolstijusen,

t Krop.
Rensbrüg.
Gelvelste.
Kroeg Armis.
Groot Armis.
De Boscade.
Lobbrügge.
De Dore Elre.

Loederops in't Hannoverse

Duele.
Siltover.
Tetun.
inderhiest.
inderhüjer Kraje.
Eerdenburg.
Gordenste.
Dinklage.
van daar

Route Lange welke de Oszen uit
Jütland herwaarts worden gedreven,
door Ordre van Brinkman in te
koopen, van de respectieve stallen

Op Loenderbeeke
Lingerkeer in't Brandeb.
t Loo.
Kortthorn

Oosmarsse in't Gelderse

Entere.
Deventer.
t Well.
t Soerse bos bij't Loo.
Schiursteeg.
Amesvoort.
Soesdijk.
t Graveland.

en verder ook op Amsterdam
& verder Nadewijden. —

Nota voor zoos verre als deese twee
Notitien niet accordeere ist de reeden
dat voor eerst Jütland groot en wijd
en tijt veroprijt is, ten anderen dat
onderweeg, de vverzplaatse zijn
daar't beste hoij is, Doog zij maake
alle en wegte, of streck, Langs koomen
en over al voor uijt Visitatie Doen, waer
t Vrijlig en Secuur, ook de beste
voerck sie is, sonder welk geen Oszen
jrasseeren koomen. —

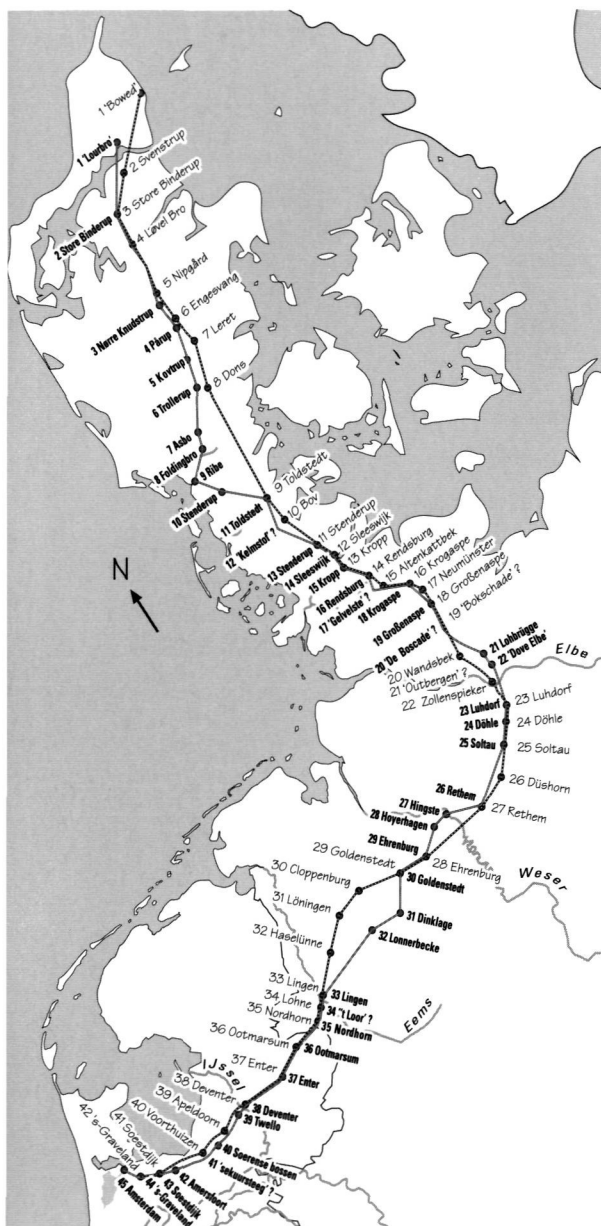
Lijst uit 1731 met een ossenroute vanaf de Jutse stal-
len tot aan de Hollandse weiden. Het is een globale
routebeschrijving.

De ossenweg van 'Kropper Busch' nabij Sorgbrück in Duitsland.

Daarin werd niet langs alle wegen voorzien. In Denemarken en Sleeswijk-Holstein is uitgebreid onderzoek gedaan naar de deels intact gebleven ossenwegen. In Sleeswijk-Holstein is de belangstelling voor de ossenweg als archeologisch monument mede te danken aan de actieve inzet van de *Arbeitsgemeinschaft Ochsenweg*. Over het ossentransport via routes tussen de Elbe en de Nederlandse grens is minder bekend. Van een aantal Nederlandse wegen weten we zeker dat zij mede bestemd waren voor ossentransport. Zo werden in 1736 en 1737 de te volgen 'routes en Heere Baanen' voor goederen- en veevervoer door Overijssel, Gelderland, Hol-

land en Utrecht nader door de overheid vastgesteld. Het ossentransport vond plaats in de late winter en in het vroege voorjaar. De aardewegen (klei-, veen- of zandwegen) waaruit het wegennet grotendeels bestond, waren dan slecht of niet begaanbaar. Het vervoer per as was in dat seizoen nauwelijks mogelijk, waardoor er relatief weinig verkeer op de wegen was. Gelukkig maar, want ossen zullen bestaande wagensporen hebben vertrappt, wat het reizen per wagen nog ongerieflijker maakte dan het al was (Horsten, 1992). Bovendien waren het lawaai, de stank en de traagheid van het grootschalige ossentransport onaangenaam voor de medeweggebruikers. De impopulariteit van het ossentransport is daarom wel eens vergeleken met die van het moderne vrachtverkeer (Toulson, 1988). Echter met het verschil dat dit vroegmoderne 'zwaar transport' als gevolg van

Twee landroutes van de Deense stallen naar de Hollandse weiden (1731).

gewichtsverlies steeds lichter werd naarmate de eindbestemming naderde.

De internationale ossenhandel is bij uitstek een onderzoeksterrein waarop de resultaten van de historische geografie en geschiedwetenschap geïntegreerd kunnen worden. Wegsporen en drenkplaatsen bijvoorbeeld krijgen betekenis door informatie die historici opdiepen uit wegverordeningen, tolrekeningen, bedrijfsadministraties en reisbeschrijvingen. Anderzijds maken historisch-geografen met de duiding van oude kaarten en terreinkenmerken voor historici het beschreven verleden zichtbaar.

A ONE-WAY TRIP OVER THE OX ROUTES

In the National Archives (Nationaal Archief) at The Hague two documents from 1731 are kept, showing two ox routes between stalls in the north of Jutland to meadows in the province of Holland. These routes are discussed against the background of the international ox trade in Northwest Europe.

LITERAATUUR

- GIJSBERS, W.M. (1999). Kapitale ossen. De internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa (1300-1750). Verloren, Hilversum.
- HORSTEN, F.H. (1992). Historische wegenatlas van Nederland, 16e tot 19e eeuw. Ongepubliceerde dissertatie, Universiteit van Amsterdam.
- SCHAMA, S. (1988). Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw. Contact, Amsterdam.
- TOULSON, S. (herdruk 1988). The drovers. Shire Album, nr 45.
- ZICH, B. (1995). Auf den Spuren des östlichen Heerweges ('Ochsenweg') zwischen deutsch-dänischer Grenze und Eider. Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein. Mitteilungen der Archäologischen Gesellschaft Schleswig-Holstein e.v., Heft 6, pp.78-102.